

УДК 346.1

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.10>**Оксана Вінник,***докт. юрид. наук, професор,**член-кореспондент Національної академії правових наук України,**головний науковий співробітник відділу правового забезпечення ринкової економіки**Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва**імені академіка Ф. Г. Бурчака**Національної академії правових наук України*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В РАКУРСІ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена складній проблемі – ролі держави, її економіко-правової політики щодо цифровізації у сфері господарювання.

Актуальність цієї проблеми пов'язана зі стрімким поширенням цифрових технологій у сфері господарювання, що позначилося на ключових видах господарських відносин. Так, з'явилися якісно нові складові частини цих відносин – віртуальні підприємства, нові безтілесні об'єкти – електронні активи/ресурси, в т.ч. штучний інтелект, чат-боти, Інтернет-магазини, Інтернет-платформи тощо, електронна форма зв'язків, включно з договорами, нові можливості для участі в економічній конкуренції та для зловживань. Все це свідчить про необхідність регулювання відносин у сфері цифровізації з тим, аби суспільнокорисні переваги цифрових технологій домінували над ризиками їх використання, а загрози зловживання чи некомпетентного застосування таких технологій були мінімізовані.

Подібне регулювання має бути, з одного боку, традиційним (враховувати як інтереси суспільства, так і типові інтереси учасників відносин), а з іншого – особливим з огляду на складність і самих технологій, і наслідків їх застосування: грандіозні можливості для всіх учасників відносин – і добросовісних, і тих, хто зловживає ними. Відповідно, має бути визначене оптимальне співвідношення саморегулювання (представниками цифрового бізнесу та їх саморегульованими організаціями) та державного регулювання відносин цифровізації. Перше (саморегулювання) зазвичай в першу чергу враховує інтереси цифрового бізнесу, а друге (державне регулювання) – має опікуватися публічними інтересами, типовими інтересами найбільш численних і найменш захищених учасників відносин – споживачів електронних послуг. Збільшення ролі саморегулювання у сфері цифровізації пов'язане з необхідністю кваліфікованого (з ґрунтовним знанням цифрових технологій) підходу до цього процесу. Проте це не зменшує ролі державного регулювання з його можливостями впливу на суспільні відносини та роль в забезпеченні соціально спрямування економіки. Отже, нагальною є потреба визначення співвідношення саморегулювання та державного регулювання щодо цифровізації економіки та інших сфер суспільного буття. І значна роль в цьому належить державній економіко-правовій політиці. Із цього питання аналізується чинне законодавство України та в порівнянні – Об'єднаного Королівства (Великої Британії). Якщо в Україні положення щодо такої політики закріплено в документі Уряду – Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, але без відповідного закріплення в актах вищої юридичної сили, то в Об'єднаному королівстві положення Цифрової стратегії цієї країни втілено в кодифікований Закон про цифрову економіку, який витримав вже дві редакції – 2010 і 2017 років.

Ураховуючи позитивний зарубіжний досвід регулювання та потреби суспільства в соціальному спрямуванні економіки, пропонуються шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання відносин цифровізації в ракурсі державної економіко-правової політики в Україні.

Ключові слова: цифрові технології, цифровізація, цифрова економіка, державна економіко-правова політика, саморегулювання, вдосконалення законодавства.

Постановка проблеми. Цифровізація відносин у сфері економіки набула значних обертів, що має впливати і на державну економічну політику, положення щодо якої (але без згадки про цифровізацію економічної сфери) закріплено в ГК [1, ст. 9–12]. Зазначена прогалина певною мірою заповнюється підзаконним актом 2018 р. [2], проте його

статус не свідчить про належну увагу держави до цього нового напрямку державної економіко-правової політики.

На теоретичному рівні правові аспекти такої політики у сфері цифровізації залишаються малодослідженими, попри наявність низки ґрунтовних праць щодо загальних засад державної економіко-правової полі-

тики (Задихайло Д.В. [3; 4, с. 10–53]), перспектив модернізації господарського законодавства (Інститут економіко-правових досліджень НАН України [5]), законодавчого забезпечення економічної конкуренції із згадкою про необхідність застосування нових підходів з урахуванням інформаційного контенту (Т.І. Швидка [6, с. 326, 328]), телекомунікаційної сфери (Ю.І. Остапенко [7; 8]), господарсько-правового забезпечення технологічної безпеки держави (А.І. Денисов [9] тощо, а в монографії, присвяченій ризикам в цивільному праві [10], на жаль, не знайшлося адекватного місця новим і досі істотним (з точки зору загроз і відсутності нормативно-правового регулювання) ризикам – ризикам цифровізації з необхідністю адекватного на них реагування держави та суспільства. Лише окремі аспекти законодавчого забезпечення згаданих відносин знайшли відображення в деяких працях вітчизняних [11; 12], зарубіжних (російських, зокрема) дослідників [13; 14], в ґрунтовних працях англомовних авторів, присвячених цифровим технологіям з коротким висвітлення проблем державного регулювання (Дон Деспотт, Алекс Деспотт [15], Крістофер Стайнер [16] та ін.). Враховуючи стрімке поширення цифровізації у сфері економіки, прогалини у нормативно-правовому регулюванні, включаючи віддзеркалення організаційної ролі держави щодо цього процесу, та брак теоретичних досліджень, в цій статті порушується проблема необхідності закріплення на рівні акту вищої юридичної сили основних засад державної економіко-правової політики у сфері цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Це коротке дослідження варто почати з аналізу основного акту, спеціально присвяченого цифровізації, – Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, схваленій відповідним актом Уряду [2], хоча їй передували законопроекти «Про цифровий Порядок денний України» [17] та «Про розвиток цифрової економіки» [18], які згодом було відкликано. Відмова від подібного закону свідчила про неусвідомлення законодавцем важливості цього процесу, брак уваги держави до цифровізації з її незаперечними перевагами та значними ризиками, що потребує особливої уваги та корегування державної економіко-правової політики з відповідним віддзеркаленням в основних актах господарського законодавства і в першу чергу – Господарському кодексі України [1]. Реалізація заходів, передбачених згаданим актом Уряду [2], не потребувало внесення відповідних змін в ГК, хоча в ньому було накреслено низку положень, що стосу-

ються економічної політики держави. Так, у Концепції закріплено:

– зміст розвитку цифрової економіки: створення ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формування потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення;

– заходи щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер: усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, визначення критичних сфер та проєктів цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій;

– основні цілі цифрового розвитку: прискорення економічного зростання та залучення інвестицій; трансформація секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні; технологічна та цифрова модернізація промисловості та створення високотехнологічних виробництв; доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу; реалізація людського ресурсу, розвиток цифрових індустрій та цифрового підприємництва;

– головну мету Концепції: реалізація *прискореного сценарію цифрового розвитку*, як найбільш релевантного для України з точки зору викликів, потреб та можливостей; своєю чергою прискорений сценарій цифрового розвитку передбачає: усунення **законодавчих**, інституційних, фіскальних та інших перешкод, які заважають розвитку цифрової економіки; впровадження стимулів та мотивацій для заохочення бізнесу та індустрій економіки в цілому до цифровізації; створення попиту та формування потреб серед громадян до цифровізації, насамперед через впровадження державою масштабних проєктів цифрових трансформацій, зокрема на базі сучасних моделей державно-приватного партнерства; створення та розвиток цифрових інфраструктур як основи використання переваг цифрового світу у повсякденному житті та платформи для досягнення ефективності економіки взагалі; розвиток та поглиблення цифрових компетенцій громадян для забезпечення їх готовності до використання цифрових можливостей, а також подолання супутніх ризиків; розвиток цифрового підприємництва, створення

відповідних (у тому числі аналогових) інфраструктур для підтримки та розвитку інноваційної діяльності, впровадження механізмів фондування, стимулювання та підтримки; нових форм партнерства і співробітництва різних сфер економіки та суспільства;

– принципи цифровізації: 1) забезпечення кожному громадянину рівного доступу до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій (з урахуванням факту визнання ООН ще у 2011 році *вільного доступу до Інтернету* фундаментальним правом людини – *цифровим правом*); 2) спрямування цифровізації на створення переваг у різноманітних сферах повсякденного життя (економіки з її невід’ємною складовою – підприємництвом, охорони здоров’я, освіти, захисту навколишнього природного середовища і керування природними ресурсами, запобігання катастрофам, гарантування громадської безпеки тощо); 3) здійснення цифровізації через механізм економічного зростання шляхом підвищення ефективності, продуктивності та конкурентоздатності від використання цифрових технологій; 4) сприяння розвитку громадянського суспільства, зміцненню інформаційного суспільства та демократії у цілому; 5) орієнтація цифровізації на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок; 6) стандартизація як основа цифровізації, одного з головних чинників її успішної реалізації; 7) підвищення рівня довіри і безпеки до цифровізації, чому мають сприяти інформаційна безпека, кібербезпека, захист персональних даних, недоторканність особистого життя та прав користувачів цифрових технологій, зміцнення та захист довіри у кіберпросторі як передумови одночасного цифрового розвитку та відповідного попередження, усунення та управління супутніми ризиками; 8) цифровізація як об’єкт фокусного та комплексного **державного управління**; основними завданнями держави на шляху до цифровізації країни визнається корегування вад ринкових механізмів, подолання інституційних та законодавчих бар’єрів, започаткування проектів цифрових трансформацій національного рівня та залучення відповідних інвестицій, стимулювання розвитку цифрових інфраструктур, формування потреб у використанні цифрових технологій громадянами та розвитку відповідних цифрових компетенцій, створення відповідних стимулів та мотивацій для підтримки цифрового підприємництва та цифрової економіки;

– напрями цифрового розвитку: в цілому (подолання цифрового розриву шляхом розвитку цифрових інфраструктур; розвиток цифрових компетенцій; впровадження концепції цифрових робочих місць; цифровізація реального сектору економіки; реалізація проектів цифрових трансформацій; громадська безпека) та в окремих сферах суспільного життя (охороні здоров’я; туризмі; електронній демократії; екології та охороні навколишнього середовища; життєдіяльності міст; гармонізації з європейськими та світовими науковими ініціативами; державного управління);

– проекти співробітництва та розвитку щодо гармонізації з цифровими ініціативами, цифровим порядком денним для Європи (Digital Agenda for Europe) та єдиним цифровим простором (Digital Single Market) за напрямками: 1. Інтероперабельність (Interoperability) та електронні сервіси (eServices); 2. Електронна ідентифікація (eID); 3. Відкриті дані.

Згідно із Планом заходів щодо реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, затвердженим разом із цією Концепцією [2], була передбачена розробка низки проектів нормативно-правових актів, в т.ч.: щодо запровадження використання сучасної термінології у цифровій сфері відповідно до європейських практик у формі розробки відповідного законопроекту (1 кв. 2018 р.); розроблення переліку цифрових прав громадян відповідно до зобов’язань України у сфері європейської інтеграції та інших міжнародних зобов’язань, що випливають з участі України у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна, та подання пропозицій щодо їх впровадження; розроблення проекту акта Кабінету Міністрів України щодо усунення законодавчих, інституційних та інших бар’єрів розвитку цифрової економіки, формування відповідних умов, стимулів, мотивацій, попиту та потреб для використання цифрових технологій бізнесом та громадянами, та ін.

Разом із тим, значна частина накреслених згаданими Концепцією та Планом низки заходів не знайшла втілення, одна із причин чого – занижений статус цих актів (затвердження розпорядженням Уряду). Крім того, не закріплено стратегічні заходи щодо правового забезпечення цифровізації у формі Цифрового кодексу, як це було накреслено в розробленому ще 2016 р. проекті «Цифрової адженди України 2020» [19, с. 6–7]. Навіть законопроект про запровадження використання сучасної термінології у цифровій сфері відповідно до європейських прак-

тик досі не розроблено (принаймні подібний законопроект не вдалося знайти в мережі Інтернет). Разом із тим у першому читанні в червні 2020 р. прийнято закони «Про віртуальні активи» [20], «Про хмарні послуги» [21], нова версія законопроекту «Про електронні комунікації» [22], а також зареєстровано законопроект 2461 про оподаткування крипто валюти [23].

Поза увагою законодавця залишаються відносини за участі віртуальних суб'єктів, особливості регулювання відносин економічної конкуренції за їх участі та з використанням інтернет-платформ, в цілому – не визначено на рівні закону завдання держави щодо вирішення складного завдання: стимулювання позитивних якостей цифровізації та створення бар'єрів для зловживань цифровими технологіями, а також управління ризиками, що породжують такі технології (зокрема, з огляду на непередбачуваність усіх наслідків їх використання, що особливо небезпечно при задіянні штучного інтелекту, здатного до саморозвитку, а отже, і ймовірності небажаної для суспільства «поведінки» – результатів його використання). Недарма в ЄС було розроблено принципи, що мають дотримуватися в процесі застосування штучного інтелекту, а згодом (навесні 2020 р.) Нова цифрова стратегія ЄС на наступні п'ять років/ EU's new Digital Strategy for the next five years [24], Біла книга про штучний інтелект/ WHITE PAPER On Artificial Intelligence [25] та Європейська стратегія даних/ A European strategy for data [26], аналізу положень яких варто приділити особливу увагу в окремій науковій статті.

Попри визнання в ЄС важливості встановлення основних засад цифровізації та використання її надбань (включаючи згадані принципи), їх дієвість залежить не лише від соціальної відповідальності розробників та осіб, що використовують технології на кшталт штучного інтелекту, а й від можливостей державно організованого суспільства в розробці, затвердженні та застосуванні заходів ефективного впливу на недобросовісних, некомпетентних або легковажних осіб, які при використанні подібних активів не зважають на пов'язані з цим ризики. Чимось ситуація зі штучним інтелектом нагадує короно вірусну пандемію: більшість громадян та суб'єктів господарювання враховують пов'язані з цим ризики, проте інші, що отримали назву ковідіоти [27; 28], неадекватно ставляться до короно вірусної пандемії, а саме: або не визнають чи ігнорують подібну загрозу і відповідно поведуться, влаштувавши, наприклад, короно вірусні вечірки, або егоїстично ставляться до оточуючих, праг-

нучи себе максимально захистити/забезпечити усім необхідним під час карантину, не зважаючи на потреби інших, про що, зокрема, свідчили непоодинокі випадки бійок за туалетний папір по всьому світу напередодні запровадження жорсткого карантину.

Породжені цифровізацією явища (віртуальні підприємства, електронна комерція, електронна форма спілкування, включно з електронними договорами та проведенням заходів в режимі відеоконференції, електронний уряд, штучний інтелект, чат-боти, зберігання інформації в «хмарі», інтернет речей тощо) – це наша реальність, від якої слід ні ховатися, ні ігнорувати її, ні панічно боятися, ні захоплено вихвалити, не бачачи проблем, а варто прагматично ставитися. І провідну роль в цьому має відігравати держава з наявними у неї важелями, в т.ч. щодо адекватного (з урахуванням як переваг, так і ризиків/загроз цифровізації) нормативно-правового регулювання цих відносин, забезпечення виконання приписів закону, стимулювання використання позитивних властивостей цифрових технологій і застосування заходів відповідальності у разі зловживання ними та/або легковажного ставлення/ ігнорування ризиками.

Про напрями регулювання відносин цифровізації згадує більшість їх дослідників. Так, як зазначають Rumana Bukht і Richard Heeks [29]: не всі відносини зазнають цифровізації, а тому цифрова економіка, розвиваючись, в той же час має адаптуватись до існуючого середовища з елементами аналогової економіки та враховувати її не лише національний, а й міжнародний характер. При цьому акцентується увага на наявність не лише істотних переваг цифрової економіки, а й низки пов'язаних з цифровізацією загроз, одна з яких – цифрова нерівність, яка впливає на можливість громадян користуватися перевагами електронної комерції. Річард Хікс [30], даючи короткий опис стратегії щодо цифровізації відносин у сфері економіки, обґрунтовує необхідність стратегічного державного втручання у розвиток цифрової економіки. Адепт тотальної автоматизації Крістофер Стайнер підкреслює повільність реакції держави на цифровізацію, вважаючи це перевагою для її розвитку [16, с. 239–253], проте іноді все ж таки згадує про професіоналів, які можуть блискуче використати цифрові технології, але не здатні «ефективно будувати стосунки з людьми іншого психотипу», ставлячи під сумнів свій професіоналізм, у зв'язку з чим виникають «дивні побічні ефекти» [16, с. 238]. Власне, побічні (в тому числі суспільно небезпечні) ефекти цифровізації, на яку тотально впливати не спроможні

навіть супер професіонали, і свідчать про ризики застосування цифрових технологій. Як зазначають Дон Дескотт, Алекс Дескотт, ці технології ще не дозріли, а, отже, їх неконтрольоване використання може спричинити чимало проблем (збільшення розшарування суспільства на багатих і бідних за рахунок цифрової нерівності та пов'язаних з цим браком можливостей, знищення робочих місць, використання злочинцями та «прихильниками старої парадигми» тощо), суто урядове втручання зазвичай неефективне, що свідчить про необхідність нових підходів до регулювання відносин у сфері цифровізації, а саме: щодо необхідності співпраці урядів з фахівцями, з інститутами громадянського суспільства, а також поєднання відповідних засобів саморегулювання (включно з правилами ділової етики в мережі [15, с. 116–119]) з державним регулюванням. Дослідники безспідставно вважають: «Ми маємо безпрецедентну можливість або досягнути загального процвітання, або перетворити нинішню економічну нерівність на справжню класову війну». Вихід, аби це запобігти, – новий суспільний договір, що має забезпечити дотримання основних прав людини (безпеку ідентичності; освіту, в тому числі цифрову; покликання; здоров'я; економічну безпеку; кліматичну стабільність; мир та гідність; політичну та інституційну підзвітність [15, с. 433–437]).

Попри небезпідставну критику державного втручання в цифровізацію (зазвичай через слабку ефективність), слід зазначити, що в умовах державно організованого суспільства провідна роль у встановленні цивілізованих умов використання цифрових технологій все ж таки належить державі, її співпраці з інститутами громадянського суспільства. Про це свідчать державні стратегії цифровізації, що розробляються та затверджують в країнах з цивілізованим характером ринкових відносин. Прикладом може бути Стратегія, розроблена у Об'єднаному королівстві/Великій Британії (UK Digital Strategy [30]). Це досить амбітний, але адекватний становищу цієї країни у світі і щодо цифровізації, документ, який визначає її участь в розбудові національної та світової цифрової економіки і включає сім складових/напрямів з відповідними завданнями: 1. Побудова цифрової інфраструктури світового класу для Великобританії (і відповідне вкладення інвестицій в розбудову цифрової економіки, для прискорення розвитку та використання цифрової інфраструктури наступного покоління). 2. Надання кожному доступу до необхідних цифрових навичок (і створення для цього нового партнерства,

яке забезпечить не лише набуття та підтримання цифрових навичок, а й надання людям доступу до робочих місць, орієнтованих на цифровий рівень). 3. Зробити Великобританію найкращим місцем для початку та розвитку цифрового бізнесу (шляхом фінансування науково-дослідних робіт, створення умов для процвітання індустрії штучного інтелекту, співпраці з науковими центрами інших країн та з мережею створених Великобританією технічних центрів у країнах, що розвиваються). 4. Допомога кожному британському бізнесу стати цифровим бізнесом (шляхом додаткового фінансування та вжиття організаційних заходів). 5. Кіберпростір – зробити Великобританію найбезпечнішим місцем у світі для життя та роботи в Інтернеті, забезпечивши новий рівень захисту британського кіберпростору, використовуючи потенціал інновацій у сфері кібербезпеки. 6. Цифровий уряд – підтримка уряду Великобританії як світового лідера в обслуговуванні своїх громадян в Інтернеті (хоча держава надає послуги за допомогою різних каналів, включаючи Інтернет, телефон, особисте спілкування, має зростати роль он-лайн сервісів, надання комплексних послуг, створення нових контактних центрів, інших інноваційних видів урядових цифрових продуктів, що покращують ефективність діяльності урядових установ). 7. Економіка даних – розблокування потужності даних в економіці Великобританії та підвищення довіри громадськості до їх використання (з огляду на зростання ролі даних в економіці, зменшення витрат на їх збір, зберігання та обробку разом із зростаючою обчислювальною потужністю виникла потреба в інноваційному підході до їх використання в бізнесі з відповідним законодавчим забезпеченням, що має бути адекватним новим технологіям передання та використання даних у бізнесі та у сфері надання ефективних державних/урядових послуг з одночасним забезпеченням надійного захисту права щодо конфіденційної інформації). При цьому в розділі 1 (Підключення – побудова цифрової інфраструктури світового класу для Великобританії) важлива роль приділяється ефективному регулюванню як складовій частині заохочення інвестування у цифрову економіку, в основі якого лежить «сильний, стабільний регуляторний режим», захист прав споживачів та сприяння конкуренції покладається на Ofcom – незалежний регулятор комунікацій Великобританії, а комплексне регулювання відносин цифрової економіки – на Закон про цифрову економіку в рамках реформування Кодексу електронних комунікацій, а також внесення змін

в інші акти (зокрема, в Закон про авторські права, зразки та патенти 1988 року).

Зелена книга про промислову стратегію УК, опублікована 23 січня 2017 року, визначає такі 10 стовпів, на яких слід побудувати нову промислову стратегію: 1. *Наука, наукові дослідження та інновації*, що передбачає більш широке використання інновацій та наукових досягнень для створення більш інноваційної та зростаючої економіки. 2. *Навички*: надання допомоги громадянам та бізнесу процвітати, забезпечивши кожному базові навички, необхідні в сучасній економіці; побудувавши нову систему технічної освіти, щоб принести користь тій частині населення, яке не відвідує університети, підвищивши їх навички та грамотність STEM та рівень кваліфікації. 3. *Інфраструктура*: передбачає покращення ефективності цифрової, енергетичної та транспортної інфраструктур, а також поліпшення узгодження інвестування в інфраструктуру на центральному та місцевому рівнях. 4. *Підтримка бізнесу на старті та зростанні*: необхідність гарантування підприємствам доступу до фінансових ресурсів та управлінських навичок, необхідних для зростання, з тим, аби бізнес міг здійснювати довгострокове інвестувати. 5. *Політика закупівель*, відповідно до якої стратегічні державні закупівлі мають стимулювати інновації та сприяти розвитку ланцюгів поставок. 6. *Торговельна та внутрішня інвестиційна політика*: передбачає державне сприяння підвищенню продуктивності та росту національної економіки, в тому числі шляхом посилення конкуренції та сприяння впровадженню нових, більш ефективних для країни, способів її ведення. 7. *Доступна енергія та чисте зростання*: щодо забезпечення зменшення витрат для бізнесу та економічну вигоду за рахунок переходу до економіки з низьким рівнем вуглецю. 8. *Галузева політика*, в якій слід сприяти розвитку не лише традиційних, а й нових сфер економіки, надаючи їм можливість розвиватися та процвітати. 9. *Поширення зростання по всій країні*, будь то інвестиції в ключові інфраструктурні проекти, підвищення рівня кваліфікації або підтримки місцевих інноваційних проектів з метою створення основи для розвитку на місцях та вирішення проблем, які цьому заважають. 10. *Створення ефективної інституційної бази*, в т.ч. у місцевостях та секторах, де бракує відповідних їй складових частин (навчальних закладів, торговельних асоціацій, фінансової мережі) або вони потребують зміцнення/підтримки.

Про усвідомлення важливості комплексного нормативно-правового регулювання

відносин цифровізації в Об'єднаному королівстві свідчить наявність в цій державі Закону цифрової економіки [31], перший варіант якого була затверджено 2010 р. [32], а другий – 2017 р. [33]. Редакція цього Закону 2010 р. включала: нові обов'язки для Ofcom звітувати кожні три роки про комунікаційну інфраструктуру Великобританії, реєстрацію доменних імен в Інтернеті та про те, як медіаконтент сприяє досягненню цілей публічної служби (розділи 1 та 2); зобов'язання перед постачальниками Інтернет-послуг (ISP), спрямовані на зменшення порушення авторських прав в Інтернеті (розділи 3-16); повноваження Державного секретаря отримати судовий наказ про блокування інтернет-локації, яка використовується у зв'язку з порушенням авторських прав (розділи 17-18); повноваження щодо втручання стосовно реєстрів домену Інтернет (розділи 19-21); розширення функцій телеканалу «С4С Channel Channel» (С4С) на охоплення контенту громадських служб як в Інтернеті, так і на телебаченні, а також на фінансування фільмів (розділи 22-23); нова гнучкість для ліцензування комерційних телерадіомовників, що фінансуються комерційно (розділи 24-29); зміни режиму ліцензування незалежних радіослужб для полегшення цифрового перемикання (розділи 30-36); зміни умов надання публічних послуг, які Ofcom повинен включити до ліцензій 3 і 5 каналу (розділ 37); положення, що стосуються перерозподілу спектру, яким користуються оператори мобільної мережі, а також зборів та примусового виконання (розділи 38-39); розширення асортименту відеоігор, що підпадають під вимогу класифікації (розділи 40-41); підвищені штрафи за порушення авторських прав (розділ 42); зміни у праві публічного кредитування (розділ 43). Редакція Закону 2017 р. додатково передбачила: розширення можливостей для споживачів та забезпечення кращого зв'язку з тим, щоб кожен мав доступ до широкосмугового зв'язку незалежно від місця проживання; щодо створення кращої інфраструктури, придатної в майбутньому забезпечити кращі публічні послуги з використанням цифрових технологій; щодо забезпечення захисту громадян від спаму та дітей від онлайн-порнографії.

Отже, економіко-правова політика Об'єднаного Королівства/Великої Британії не обмежується прийняттям документів декларативно-амбіційного характеру, а втілюється в досить ґрунтовні акти законодавства, зміст яких корегується залежно від потреб суспільства, в тому числі з питань зменшення загроз, пов'язаних із недобросовісним, а то й антисоціальним використанням цифрових технологій.

На відміну від цієї країни, що наважилась вийти з Євросоюзу, покладаючись на власні сили, потенціал, незаперечні досягнення в цифровій економіці, в Україні на загальнодержавному рівні не приділяється належна увага саме послідовному та комплексному регулюванню відносин цифрової економіки, про що свідчить невиконання плану заходів, затвердженого разом з Концепцією розвитку цифрової економіки [2] (зокрема, щодо визначення основних понять цифрової економіки на рівні закону відповідно до розробленого законопроекту – п. 1 цього плану), а також безсистемне схвалення окремих законопроектів (про електронні комунікації, про хмарні послуги, про електронні активи), тобто без прийняття комплексного акта, який би визначив основні засади регулювання відносин в цій сфері, принципи співпраці держави з суб'єктами саморегулювання та повноваження (права, обов'язки, відповідальність) останніх за умови делегування їм окремих повноважень державного регулювання, особливості правового статусу віртуальних суб'єктів та правового режиму електронних/віртуальних об'єктів/активів з покладенням на їх власників низки обов'язків щодо забезпечення цивілізованого (з урахуванням ризиків/загроз) використання таких активів; особливості віртуальних зв'язків у сфері господарювання, вплив цифровізації на економічну конкуренцію тощо.

Комплексне нормативно-правове регулювання відносин, пов'язаних з цифровізацією суспільного, в т.ч. економічного, життя доцільне у формі кодексу, присвяченому таким відносинам, та низки спеціальних законів, що більш ґрунтовно регулюють використання окремих електронних ресурсів (штучного інтелекту, зокрема), правового становища нетрадиційних суб'єктів та їх груп (з відсутністю статусу юридичної особи), що притаманно, зокрема, для віртуальних підприємств, а також внесення змін до чинних актів законодавства корегуючих положень, що віддзеркалюють специфіку відповідного виду відносин за наявності в них електронної складової (суб'єкта, об'єкта/ресурсу, засобу тощо), яка впливає на якість відносин і потребує спеціального регулювання (наприклад, відносини економічної конкуренції, в якій діють специфічні учасники (віртуальні підприємства, наприклад) та/або використовуються інтернет-платформи. Це може бути Цифровий кодекс, як передбача-

лося в Цифровій адженді для України [19] або Кодекс цифрової економіки [11, с. 49, 187-188], або істотно доповнений новими положеннями Господарський кодекс України (хоча при цьому варіанті не обійтися без низки спеціальних законів – щодо правового режиму певних категорій складних об'єктів/ресурсів/активів, правового статусу нетрадиційних суб'єктів тощо). Але, в першу чергу, держава має визначитися з новим напрямом державної економічної політики щодо забезпечення соціального спрямування цифровізації суспільних відносин взагалі і сфери економіки, зокрема, з відповідним закріпленням нових положень в ГК України щодо: змісту такого напрямку; мети державного регулювання відносин цифровізації (забезпечення соціального спрямування з подвійною метою: стимулювання позитивних властивостей цифрових технологій/їх надбань та запобігання зловживання ними/несумлінного їх використання); засобів, що при цьому мають застосовуватися; принципів поєднання державного регулювання із саморегулюванням у нових цифровізованих сферах, більш ґрунтовними знаннями щодо яких володіють їх суб'єкти та саморегулювні організації; цифрових прав громадян, суб'єктів господарювання та суспільства в цілому та відповідних пріоритетів у разі виникнення конфлікту цифрових прав різних осіб (наприклад, споживачів-громадян та економіки в цілому)¹; основ правового статусу віртуальних суб'єктів та правового режиму віртуальних активів/об'єктів/ресурсів; вимог до електронної форми зв'язків, включно з договорами; особливості державного регулювання відносин економічної конкуренції з урахуванням появи інфонополій, віртуальних підприємств, інтернет-платформ, необхідності захисту прав споживачів електронних послуг; вплив цифровізації на господарсько-правову відповідальність, зокрема її специфіку щодо віртуальних суб'єктів та/або при використанні віртуальних об'єктів/ресурсів/цифрових технологій тощо.

У зв'язку з цим цілком слушним слід визнати думку Д.М. Задихайла, хоча і висловлену безвідносно до цифровізації, проте доречно в сучасних умовах господарювання: «Завдання господарсько-правової політики держави ... полягає у формуванні правового господарського порядку на засадах контролю, розподілу, балансування та гармонізації приватних економічних владних відносин в сфері господарювання з метою забезпечення економічного народовладдя», необхідності в сучасних умовах господарювання розподілу економічної влади між суб'єктами економічних відносин – носіями як публічних (держави,

¹ Вже мають місце випадки визнання права суспільства на інформацію важливішим за захист особистих даних [34].

територіальних громад), так і приватних інтересів (насамперед, суб'єктів бізнес-діяльності, їх саморегулюючих організацій), встановлення відносин державно-приватного партнерства з недержавними суб'єктами господарювання [3, с. 8-10].

Цифрові технології «за своєю природою ... не є ані добрими, ані лихими. Люди можуть використовувати блискучі технології ... для добрих чи лихих цілей» [15, с. 304]. Для втілення в життя позитивного потенціалу цифровізації потрібна співпраця громадських організацій, бізнесу та урядів, а також приватних осіб, які використовують цифрові технології. Отже, правовий господарський порядок (як закріплено в ст. 5 ГК України [1]) має формуватися на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання (цифрового бізнесу, зокрема) та оптимального державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, за забезпеченні соціального спрямування вітчизняної економіки та дійсно економічного народовладдя [3, с. 8–10], що є і вельми актуальним в умовах цифровізації основних сфер суспільного буття. Узгодження публічних (суспільства в цілому, його економічної сфери, типових інтересів більшості – споживачів електронних послуг) та приватних інтересів (зокрема, представників цифрового бізнесу) шляхом поєднання публічно-правового і приватно-правового регулювання, державного регулювання та саморегулювання – все це в комплексі має забезпечити соціальне спрямування і цифровізації, і цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 23.07.2020).
2. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.07.2020).
3. Задохайло Д.В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Харків, 2013. 39 с.
4. Галузева економічна політики держави: проблеми правового забезпечення. Колективна монографія / за наук. ред. Д.В. Задохайла. Т. 1. Харків : «Юрайт», 2013. 520 с.
5. Господарське законодавство України: перспективи модернізації на засадах сталого розвитку : монографія / під заг.ред. В.А. Устименка. Київ, НАН України, Інститут економіко-правових досліджень, 2019. 320 с.
6. Швидка Т.І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації : монографія. Харків : Право, 2020. 376 с.
7. Остапенко Ю.І. Оптимізація господарсько-правових засобів державного регулювання телекомунікаційних послуг в Україні. *Засоби та механізми господарсько-правового регулювання : колективна монографія* / за наук. редактування Д.В. Задохайла. Харків: Юрайт, 2013. С. 318–338.
8. Остапенко Ю.І. Напрями та зміст модернізації законодавчого регулювання телекомунікаційних відносин в Україні : монографія / Остапенко Ю.І. Харків : Юрайт, 2014. 192 с.
9. Денисов А.І. Господарсько-правове забезпечення технологічної безпеки держави : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 204 с.
10. Великанова М.М. Ризики в цивільному праві : монографія. Київ : Алерка, 2019. 378 с.
11. Вінник О.М. Правове забезпечення цифрової економіки та електронного бізнесу : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака. 2018. 224 с. URL : <https://doi.org/10.32849/978-617-7087-72-3>.
12. Oksana M. Vinnyk, Olga V. Shapovalov, Nino B. Patsuriia, Olena M. Honcharenko, Kateryna V. Yefremova. The problem of ensuring the social direction of the legislation of Ukraine on the digital economy. *Asia Life Sciences*. Issue 1, July 2020, Pages 133-151.
13. Tatiana V. Shatkovskaya, Tatiana V. Epifanova, Natalia G. Vovchenko, Nikolay G. Romanenko. A LEGAL MECHANISM FOR REGULATING THE DIGITAL ECONOMY. DOI: 10.1007/978-3-030-29586-8_102 (дата звернення: 19.07.2020).
14. Anton Ukhanov. The problem of legal regulation of digital reality as a challenge to the general theory of law. DOI: 10.29039/2409-5087-2020-8-5-33-41 (дата звернення: 19.07.2020).
15. Дон Деспотт, Алекс Деспотт. Блокчейн-революція. Як технологія, що лежить в основі біткойна та інших крипто валют, змінює світ / Пер з англ. Юлія Григоренко, Ганна Лелів; наук. ред.: Михайло Демків, Кейт Шеглова. Львів : Літопис, 2019. 492 с.
16. Крістофер Стайнер. Тотальна автоматизація. Як комп'ютерні алгоритми змінюють життя / пер. з англ. Олександр Лотоцький. Київ : Наш формат, 2018. 280 с.
17. Проект Закону України «Про цифровий Порядок денний України». URL : <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/40009.pdf> (дата звернення: 25.07.2020).
18. Проект Закону про розвиток цифрової економіки. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63316 (дата звернення: 06.08.2020).

19. Цифрова адженда України – 2020 (проект) («Цифровий порядок денний» – 2020) Концептуальні засади (версія 1.0) Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року. Грудень, 2016. URL : <https://ucsi.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 25.07.2020).

20. Проект Закону про віртуальні активи. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/2698> (дата звернення: 02.08.2020).

21. Проект Закону про хмарні послуги. URL : [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67744\(02.08.2020\)](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67744(02.08.2020)) 16.06 прийнято у першому читанні (дата звернення: 02.08.2020).

22. Проект Закону про електронні комунікації. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68059 (дата звернення: 06.08.2020).

23. У Верховній Раді зареєстрували законопроект 2461 про оподаткування крипто валюти. URL : <https://nachasi.com/2019/11/18/crypto-currency-tax-ukraine/> (дата звернення: 06.08.2020).

24. EU's new Digital Strategy for the next five years – will Europe become a trusted digital player. URL : <https://www.whitecase.com/publications/alert/eus-new-digital-strategy-next-five-years-will-europe-become-trusted-digital> (дата звернення: 08.08.2020).

25. WHITE PAPER On Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust: Brussels, 19.2.2020 COM(2020) 65 final. URL : https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf (дата звернення: 08.08.2020).

26. A European strategy for data: Brussels, 19.2.2020. COM(2020) 66 final. URL : [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1593073685620&uri=CELEX:52020DC0066)

[?qid=1593073685620&uri=CELEX:52020DC0066](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1593073685620&uri=CELEX:52020DC0066) (дата звернення: 08.08.2020).

27. ЧЕРЕЗ КОРОНАВІРУС ВИНИКЛО СЛОВО «КОВІДІОТ». ЩО ВОНО ОЗНАЧАЄ. URL : <https://tsn.ua/tsikavinki/cherez-koronavirus-viniklo-slovo-kovidiot-scho-vono-oznachaye-1512738.html> (дата звернення: 03.08.2020)

28. Covidiot. URL : <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Covidiot> (дата звернення: 03.08.2020).

29. RUMANA BUKHT & RICHARD HEEKS 2018. Development Implications of Digital Economies. Paper No. 6. URL : <https://diodeweb.files.wordpress.com/2018/03/digital-economy-policy-diode-paper.pdf> (дата звернення: 20.07.2020).

30. Richard Heeks. Digital Economy Policy Strategy Brief. URL : https://www.researchgate.net/publication/334614942_Digital_Economy_Policy_Strategy_Brief (дата звернення: 20.07.2020).

31. UK Digital Strategy – GOV.UK. URL : <https://www.gov.uk/government/publications/uk-digital-strategy/uk-digital-strategy> (18.07.2020).

32. Digital Economy Act 2010: summary of main provisions. URL : [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/9-502-0116?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&bhcr=1](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/9-502-0116?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhcr=1) (дата звернення: 05.08.2020).

33. Digital Economy Act 2017. URL : <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/30/contents/enacted> (дата звернення: 05.08.2020).

34. Право суспільства на інформацію визнане важливішим за захист особистих даних. URL : https://zib.com.ua/ua/143946-pravo_suspilstva_na_informaciyu_viznane_vazhlivishim_za_zah.html (дата звернення: 08.08.2020).

Oksana Vinnyk. Digitalization in the perspective of state economic and legal policy

The article is devoted to a complex problem: the role of the state, its economic and legal policy on digitalization of economic activity sphere. The topicality of this problem is due to the rapid spread of digital technology in the economic activity sphere, which has affected key types of economic relations. So, the qualitatively new components of this relationship are appeared – virtual enterprises, new objects – electronic assets / resources, including artificial intelligence, chat-bots, online stores, online platforms, etc., electronic forms of communication, including contracts, new opportunities to participate in economic competition and new opportunities for abuse/offenses. All this indicates the need to regulate relations in the field of digitalization so that the social benefits of digital technologies outweigh the risks of their use, and the threats of abuse or incompetent uses of such technologies could be minimized. Such regulation should be, on the one hand, traditional (take into account both the interests of society and the typical interests of participants in the relationship), and, on the other – special given the complexity of the technologies it selves and the consequences of their application: great opportunities for all parties – both bona fide and those who abuse such technologies. Accordingly, the optimal ratio of self-regulation (of digital business representatives and their self-regulatory organizations) and state regulation of digitalization relations should be determined. The first (self-regulation) usually takes into account the interests of digital business, and the second (government regulation) – should take care of the public interest, the typical interests of the most numerous and least protected participants in the relationship – consumers of electronic services. The increasing role of self-regulation in the field of digitalization is associated with the need for a skilled (with a thorough knowledge of digital technologies) approach to this process. However, this does not diminish the role of state regulation with its ability to influence public relations and the role in ensuring the social direction of the economy.

Thus, there is an urgent need to determine the relationship between self-regulation and state regulation in relation to the digitalization of the economy and other spheres of social life. In addition, a significant role in this belongs to the state economic and legal policy. The current legislation of Ukraine and the United Kingdom are analyzed on this issue. In Ukraine, the provisions on such a policy are enshrined in the Government document – the Concept of Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020, but without proper enshrinement in acts of higher legal force. Instead of this in the United Kingdom, the provisions of the Digital Strategy are embodied in the codified Law on the digital economy – Digital Economy Act, which has already withstood two editions – 2010 and 2017. Taking into account the positive foreign experience of regulation and the needs of society in the social direction of the digital economy, ways to improve the legal regulation of digitalization in the perspective of state economic and legal policy in Ukraine are proposed.

Key words: digital technologies; digitalization; digital economy; state economic and legal policy; self-regulation; improving legislation.

